

12. Глобализация, растеж и векът на Азия

Лаза Кекич

Реакцията срещу процеса на глобализиране няма да го спре или обърне назад през идните десетилетия. Напротив, все повече задълбочаващата се интеграция ще помогне на Азия да се нареди отново сред доминиращите фактори в световната икономика.

„ГЛОБАЛИЗАЦИЯ“ ПРЕДСТАВЛЯВА СЪКРАТЕНО НАЗВАНИЕ на процесите по интегриране на пазарите от цял свят. Тяна движеща сила са както технологичните нововъведения, довели до понижаване цените на транспорта и комуникациите, така и провежданата политика на либерализиране правилата за търговия и инвестиране, на улесняване миграцията на работна сила през граница. Казано по-просто, глобализацията представлява разширяване на пазарите отвъд национални граници. Но тя не засяга непременно и единствено икономическата сфера. Тя олицетворява и все повече отслабващото значение на междудържавните граници и географското разстояние, резултат от ликвидиране на ограниченията над придвижването не само на хора, стоки, капитали и технологии, но също така на идеи, култура и ценности.

Груба графична илюстрация на глобализацията би наподобявала траектория на скоростно влакче от някой увеселителен парк. Тя се извисява до върхната си точка през ранния ХХ век, за да изпадне в летаргия, преди да се устреми отново нагоре към края на столетието. След това, понастоящем, кривата преминава в почти хоризонтала, за да може нашето поколение да затаи дъх, изпълнено от трепетно очакване на онова, което предстои да се случи.

Дали то ще е нов рязък възход или главоломен устрем надолу – от това зависи какъв ще бъде обликът на световната икономика от сега до 2050 г.

Пътуване със скоростно влакче

Икономическата глобализация е сред най-могъщите мега-тенденции на развитие след края на Втората световна война. Но бързото разрастване на процесите по международно интегриране, наблюдавано в хода на отминалите шест десетилетия, не е безпрецедентно. Между 1870 и 1914 г. международният обмен на стоки и услуги е точно толкова свободен, колкото е и днес. Гигантският скок напред в развитието на транспорт и комуникации, който улеснява глобализацията, е вече факт към 1900 г.: железници, параходи, телеграф и хладилни технологии. Системата на международни заеми е също силно развита, спъвана от твърде малък брой ограничения. Придвижването на хора, включително международната миграция, е препятствано в много по-малка степен по време на „златната епоха“ на глобализация, отколкото е в наши дни. Както гласи прословутото изказване на Джон Мейнард Кейнс по отношение този период, направено в 1920 г.:

Какъв изключителен епизод от историята на човешкия прогрес представлява този век, завършил през август 1914! Жителят на Лондон може да поръча по телефона най-разнообразни стоки от цял свят, докато си пие утринния чай в леглото... Има възможността в едно и също време, с едни и същи средства, да влага парите си в разработване на природни богатства или нови производства във всяко кътче на света.

Войната съсипва всичко това. Световните пазари са разпокъсани, приложението на техническите придобивки е ограничено, а свитото потребление подрязва крилете на инициативността. Годишите между избухването на Първата световна война в 1914 г. и края на Втората през 1945 г. представляват продължителен

период на отстъпление от икономическата глобализация. Този период на нестабилност и упадък докарва две световни войни, хиперинфлация в Германия, Голямата депресия и кончината на златния стандарт. Възродената след 1945 г. икономика е много по-разпокъсана от онази преди 1914. Към 1945 г. обемът на международната търговия е с над 40 на сто по-малък от она през 1913.

Процесът на връщане към глобализиране, започнал след 1945 г. е устойчив, но бавен. Груб показател за оценка представлява делът на чуждестранни капитали в световния БВП. Когато глобализацията се срива, той спада от 17% през 1914 до 5% в края на Втората световна война. Първият показател е достигнат отново едва към 1980 г., а делът на световния износ спрямо БВП от 1913 г. става същия чак през 1970.

Трябва да настъпи 1990 г., за да се забележи чувствителен ръст на международната търговия по отношение БВП: обемът на световния износ се утроява от началото на деветдесетте години до днес, като ръстът му надвишава значително този на БВП. Тенденцията се дължи на няколко фактора: бърза индустриализация в Азия; търговска либерализация (включително присъединяването на Китай към Световната търговска организация през 2001 г.); експанзия на търговията между възникващите пазари („търговията юг–юг“). Всички тези фактори стават причина обемът на търговията между развиващите се икономики да набъбне пет пъти в сравнение с равнището отпреди двайсет години (макар при относително скромна стартова позиция), като второто десетилетие се характеризира с особено стръмна крива на възход.

Тържеството на глобализацията достига своя апогей през деветдесетте години на миналия век: комунизмът се срива, производителността на труда в Америка достига небивали висоти, протича технологическа революция. Няма край славословията по адрес на този храбър нов глобализиран свят и неговите привидно неограничени перспективи. Тръби се, че разстоянията и държавните граници нямат никакво значение занапред, че националните държави и стопанства нямат отношение към икономиката. Глобализацията, заявяват нейните апологети, е станала необратима.

Толкова за конвенционалната мъдрост на съвременното. Пръсването на дотком балона в края на деветдесетте, терористичните атаки в Америка от септември 2001 г. и финансовата криза от 2008–2009 г. стават обща причина за раждането на различни гледища. Настанало е време за по-трезви оценки.

Глобални прегели

В действителност глобализацията не е стигнала чак дотам, докъдето са склонни да допуснат повечето хора. В своята книга *World 3.0 (Свят 3.0)* Панкадж Гемават, професор от *IESE business school* в Барселона, твърди, че всички живеем в ера на „полу-глобализация“, и то в най-добрия случай. Той посочва, че много от показателите за глобална интеграция остават изненадващо ниски. По-малко от 10% при дълготрайните материални активи са резултат от преки чуждестранни инвестиции. Едва 2% от студентите по света учат извън родината си и само 3% от населението живее в чужбина. Днешните нива на миграция бледнеят в сравнение с онези от преди столетие. Имиграционният индекс в САЩ от 1910 е 10,4 на 1000, едва 1,7 през 1970 и 2,6 за 1990 г. През 1910 г. 15% от американците са родени в друга страна; през 1970 такива са 4,7%, а в 1990 – 7,9 на сто.

Но дори тази „полуглобализация“ от последните десетилетия прави стъпка назад под натиска на стопанската криза от 2008 – 2009 г., когато обемите на международната търговия и капиталовите потоци се свиват. Последниците от удара се наблюдават в световен мащаб. И понеже международните снабдителни вериги са станали много по-сложни и преплетени, ефектът от разрухата нараства.

2009 г. става свидетел на рязък спад в световната търговия. Износът намалява с 22% в доларово изражение – най-резкия годишен спад, значително превишаващ всеки друг за времето след края на Втората световна война. Годишният обем на превозените по въздух товари, отчетен през декември 2008 г., е с 23% по-малък от предходната година (за сравнение, след терористичните

нападения от септември 2001 г. спадът е едва 14 на сто). Близко една четвърт от североамериканските и европейски компании съкращават своите снабдителни вериги през 2008 г. Днес за обработка на един камион, който прекосява американско-канадската граница, отива три пъти повече време, отколкото преди септември 2001 г.

Критичната вълна против глобализацията се надига още преди кризата. Някои опоненти изтъкват предполагаемото отрицателно отражение върху развиващите се страни. Други се притесняват от свързани с околната среда проблеми, националния суверенитет или експлоатацията на трудещите се. Междувременно подемот на възникващите пазари започва да се отразява все по-неблагоприятно върху Запада под формата на завземане на местни фирми от новите конкуренти, все по-голяма оскъдица на трудовия пазар, натиск върху заплащането. Голямата рецесия и последиците ѝ корозират самоувереността на Запада и разширяват пропастта по отношение стопанския растеж между повечето икономики там и тези на водещите в групата на възникващите.

При ниска норма на растеж и висока на безработица, множество държави прибягват до протекционизъм от всякакъв вид. Макар техният брой да се изчислява в стотици според ония, които следят за подобни изкривявания и спънки, те все още не са в достатъчна степен сериозни, за да представляват заплаха срещу световната търговия, съумяла да се възстанови с 14% през 2010 г. При все това такива мерки говорят за ерозия на дисциплината, съумяла да задържи открити световните пазари по време на кризата и да попречи на протекционизма да забави още повече глобалното развитие.

Глобализация и растеж до 2050

И така, накъде с глобализацията оттук нататък? Много от силите, които я движат, продължават да действат. Бизнесът е поставен в зависимост от действието на международните снабдителни вериги, за да остане конкурентоспособен, както и на експанзия

извън пределите на националните пазари, за да генерира печалби. Съвременните държави са в по-висока степен взаимно обвързани, отколкото са били в миналото, експортните лобита разполагат с по-голяма власт, а последователно сключваните споразумения в областта на международната търговия осигуряват повече юридическа сигурност за стопанските взаимоотношения. Много възникващи пазари едва напоследък преминават към либерализация, но реформите продължават, макар с по-бавни от първоначално очакваните темпове.

Все пак свързаните с глобализиране рискове са значителни. Както се убедихме, сходни процеси са били обръщани в миналото, а новите бариери пред стоковите и финансови потоци биха могли да се разпространят по-нашироко. Предвид мъчителния напредък на кръга преговори от Доха, организиран в рамките на Световната търговска организация, вероятността за по-нататъшна многостранна либерализация по отношение търговията със стоки и услуги остава малка в обозримото бъдеще. Напълно е възможно времето на неограничаваните капиталови пазари да е приключило, както проличава от налаганите строги мерки за контрол върху дейността на финансовия сектор и постоянно нарастващата популярност на действията, насочени срещу прекомерния наплив на спекулативен капитал. Европейският съюз си остава все така единичък крупен пример за интегриране през държавни граници, но дори и при него се отчита на места действието на центробежни сили и дори се поставя под въпрос оцеляването на европейската единна валута. И ако еврозоната се разпадне, Европейският съюз със своя единен пазар ще се окаже също изправен пред колосална заплаха.

Така че дори едно всеобщо отстъпление от съвременната отвореност да бъде избегнато, през идните няколко десетилетия световните делови сфери ще се характеризират с по-голяма предпазливост и по-строги норми в сравнение с последното десетилетие на отминалия век. Съществува риск от възникване на т.нар. „рет-

рограден протекционизъм“: индустриални субсидии, изискване към банките да кредитират предимно национални компании или позоваване на свързани с околната среда съображения с цел да се дискриминират чуждестранни стоки и услуги. Делът експортни стоки и услуги в световния БВП е възстановен след временния спад през 2009 г, но се задържа на около една трета, на което равнище ще остане, изглежда, още дълго време.

Независимо от всички безпокойства и рискове търговският обмен ще продължава да нараства, особено при възникващите пазари, но темповете ще се забавят в сравнение с последните десетилетия. Много от придобивките, които предлага откритият международен пазар, са вече постигнати, така че при най-силно развитите пазари се очаква наблягане върху вътрешните интереси. Най-бързо разрастващите се клонове на международната търговия ангажират възникващи пазари. През първото десетилетие на новия век търговията между зрелите икономики расте с по 4,6% годишно; между тях и възникващите пазари – с 10,8%; а между самите възникващи икономики – със 17,6%. Нещо повече, търговският обем между напредналите страни към 2010 г. е по-малък от този между възникващите пазари. Главен двигател в процеса по създаване на тези нови модели е Китай, който – в качеството си на най-голям световен износител (задминал Германия през 2009 г.) – ще доминира търговията през XXI век.

В светлината на казаното и ако приемем като даденост сценария за „контролирана глобализация“ през идните десетилетия (виж карето) – т.е. нито неудържимо връщане към либерализиране, нито прибързано отклоняване от тази линия, а по-скоро предпазливо продължаване по нея, – как би могла да изглежда световната икономика към 2050 г.? Дългосрочните прогнози са, разбира се, само най-груб ориентир за бъдещето. Но числата очертават многозначителна картина по отношение очакваните ни промени и техните мащаби.

Три сценария и една прогноза

Прогнозата, направена от независимия изследователски център *Economist Intelligence Unit*, предвижда „контролирана глобализация“: значително по-малко отворен свят от оня, който изглеждаше достижим в даден момент. Възможни са и по-мрачни сценарии, основани върху представата за частично отстъпление на глобализацията („отстъпваща глобализация“) или нейно ликвидиране („крах на глобализацията“). *Economist Intelligence Unit* изследва количествените измерения на различни сценарии, като прави предположения по отношение фактори, които влияят върху растежа, каквито са степента на международна интеграция, регулаторните, институционални и технологически изменения (всички те се влияят от степента на отвореност).

Сценарият на „отстъпваща глобализация“ предвижда процъфтяване на протекционизма в обстановка на несигурност. Икономическата слабост и голяма безработица пораждаат страх и подклаждат стремежи към въвеждане на протекционистични мерки в голяма част от развития свят. Това ще отнеме проценти от годишния световен растеж за периода 2010–2020 г., съотносими към прогнозата за „контролирана глобализация“, а крайният общ резултат ще се изрази в значителен спад в световното производство. Подобно „отстъпление на глобализацията“ наподобява в някаква степен периода 1914–1945 г. (отказ от глобализиране). Ако той бъде повторен буквално, последиците за растежа ще бъдат катастрофални. Растежът в световен мащаб ще спадне до 1% годишно, което означава намаляване приходите на глава от населението. Най-тежко ще пострадат възникващите пазари и преди всичко – най-бедните сред тях.

Американската политика ще си остава главен фактор за определяне на доминиращ модел. САЩ може и да не бъдат занапред безспорен първенец в по-нататъшното разкрепостяване на пазарите. Това е така, понеже ще се появят други страни, които ще печелят от глобализацията относително повече в сравнение с Америка.